Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті Филология факультеті «8D01701 - Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының докторанты Жанат Аметханның философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған «Зар заман ақындары шығармаларын жалпы білім беретін мектепте жаңаша оқыту жолдары» тақырыбындағы диссертациясына

ҒЫЛЫМИ КЕҢЕСШІНІҢ ПІКІРІ

Қазақ руханиятының тарихында ерекше орын алатын құбылыстардың бірі – Зар заман поэзиясы. Бұл әдеби ағым XIX ғасырдағы қоғамдық-саяси өзгерістердің, елдік тұтастыққа төнген қауіптің, отарлық қысымның күшеюі сияқты тарихи жағдайлардың көркем бейнесі іспетті. Зар заман ақындары туған жер, елдік мұрат, еркіндік, адамгершілік, рухани тұтастық мәселелерін поэтикалық кеңістікте терең сомдап, ұлттың тарихи жады мен мәдени кодын сақтауда маңызды рөл атқарды. Осы мұраны мектеп оқушыларына оның тарихи, идеялық, көркемдік мәнімен толық меңгерту қазіргі білім беру жүйесі үшін өзекті міндеттер қатарына жатады.

Зар заман ақындары қазақ әдебиетінде маңызды орын алады. Олар өз заманының шындығын ашық айтып, халықтың мұңын, қайғысын жырға қосты. Бұл ақындар қазақ халқының тәуелсіздікке деген ұмтылысын, ұлттық болмысты сақтап қалу мақсатын паш етті.

Зар заман поэзиясын оқыту тек әдеби білім берумен шектелмей, тұлғаның тарихи ойлау қабілетін, ұлттық танымын, құндылықтық бағдарын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Өйткені осы кезең ақындарының шығармалары – отарлық жағдайдың рухани салдарын ашатын, ұлттық болмыстың мәніне терең үңілетін, азаматтық позицияны нығайтатын көркемдік мұра. Мұндай туындыларды мектеп жасына бейімдеп түсіндіру үшін мұғалімде теориялық дайындықпен қатар, мақсатқа бағытталған әдістемелік стратегия болуы қажет.

Жаңартылған білім беру мазмұны әдебиет пәнінде оқушының көркем мәтінмен дербес жұмыс істеуін, шығарманы тарихи контекстпен байланыстыра түсінуін және өз пікірін дәлелді түрде білдіруін басты нәтиже ретінде белгілейді. Осы талаптар тұрғысынан күрделі тарихи мазмұны мен көнерген тілі бар Зар заман поэзиясын орта буында оқытудың әдістемелік негіздері арнайы зерттелмеген. Ж.Аметханның диссертациясы осы ғылыми-әдістемелік мәселеге арналған: зерттеуде 5, 7 және 8-сыныптарда оқытылатын шығармалар оқушылардың жас ерекшеліктері мен бағдарламаның спиральділік қағидаты тұрғысынан біртұтас әдістемелік жүйе ретінде қарастырылған. Тақырып «Біртұтас тәрбие» бағдарламасындағы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру және функционалдық сауаттылықты дамыту міндеттерімен тікелей сабақтас.

Зерттеудің педагогикалық бөлімі эмпирикалық диагностикаға негізделген. Ізденуші үлгілік оқу бағдарламасының оқу мақсаттарын талдап, оқулықтардағы тапсырмаларды Лорин Андерсон мен Дэвид Кратволь танымдық (когнитивтік) деңгейлер таксономиясының жаңартылған нұсқасы бойынша жіктеген, мұғалімдермен құрылымдалған сұхбат жүргізген. Нәтижесінде оқытудың төрт негізгі кедергісі анықталған: тілдік қиындық, оқу мотивациясының тұрақсыздығы, тарихи контекстің жеткіліксіздігі және оқу уақытының тапшылығы. Бұл қорытындылар PISA халықаралық зерттеулерінің деректерімен салыстырылып, нақтыланған.

Әдістеменің теориялық-әдіснамалық негізі философиялық, психологиялық және педагогикалық деңгейлерде айқындалған. Л.С. Выготскийдің жақын арадағы даму аймағы туралы ілімі тапсырмалардың сыныптан сыныпқа күрделену логикасын, Луиза Розенблаттың трансакциялық оқу теориясы оқушыны мағына құрушы оқырман ретінде қарастыруды, Сэм Уайнбургтың тарихи ойлау тұжырымдамасы жұмыстың ұстанымдарын негіздейді.

Отандық әдістеме ғылымының жетістіктері, атап айтқанда көрнекті педагог Қ. Бітібаеваның және академик Ф.Ш. Оразбаеваның еңбектері орынды пайдаланылған.

Зерттеу барысындағы әдістеме тұлғаға бағытталған оқыту қағидатына сүйенеді. Зар заман ақындарының шығармаларын оқыту үдерісінде оқушы дайын интерпретацияны қабылдаушы деңгейінде емес, көркем мәтінмен жеке, саналы қарым-қатынас орнататын, өз пайымын қалыптастыратын белсенді субъект ретінде қарастырылады. Мұндай ұстаным әдеби білімнің нәтижесін тек мазмұнды меңгерумен шектемей, оқушының тарихи санасын, эстетикалық талғамын, азаматтық және рухани көзқарасын дамытуға бағдарлайды.

Әдістеменің өзегін үш қағида (тұтас қабылдау, тарихи-әлеуметтік контекст, жеке интерпретация) және бес қадамды сабақ циклі құрайды. Ғылыми жаңалық ретінде сабақтың оқушының өлеңге берген алғашқы жеке жауабынан басталуы және цикл соңында сол жауапқа қайта оралып, оны мәтін мен дерекке негізделген пікірге айналдыру тетігін атауға болады. Мектеп тәжірибесінде қалыптасқан сыни ойлауды дамыту тәсілдері жоққа шығарылмай, белгілі бір ретпен циклге енгізіліп, Зар заман мәтінінің ерекшелігіне бейімделген. Бағалау жүйесі критериалды тәсілге сүйенеді: хатқа, сыни шолуға және эссеге арналған үш деңгейлі рубрикаларда мазмұндық өлшемдермен қатар дереккөзге сілтеме жасау және дәйексөз қолдану өлшемдері жеке бөлінген.

Эксперименттік бөлім әдіснамалық талаптарға сай ұйымдастырылған. Екі топта сабақты бір мұғалімнің өткізуі және сағат санының бірдей болуы нәтижедегі айырманы әдістеменің әсерімен байланыстыруға негіз береді. Топтардың бастапқы теңдігі тексерілген, деректер Фишердің және Пирсонның критерийлерімен өңделіп, әсер көлемі есептелген. Ізденуші болжамның расталған және ішінара расталған құрамдастарын ажыратып көрсетеді, бұл – нәтижелерді түсіндірудегі ғылыми адалдықтың белгісі. Зерттеу құралдары университеттің «Ғылыми әдеп жөніндегі комитетінде» мақұлданған.

Жұмыстың практикалық маңызы жоғары. Үш сыныпқа арналған сабақ түрлерімен технологиялық карталар, таным деңгейлері бойынша тапсырмалар жүйесі, бағалау рубрикалары және 8-сыныпқа арналған элективті курс бағдарламасы әзірленген. Элективті курс бағдарламасы мен әдістемелік нұсқаулықты Алматы қаласының «Қалалық білім берудегі жаңа технологиялардың ғылыми-әдістемелік орталығының» сараптамалық кеңесі мақұлдаған, нәтижелердің оқу үдерісіне енгізілгені актілермен расталған.

Жанат Аметханның ұсынып отырған авторлық әдістемесінің ерекшелігі – көркем мәтінді тұтас қабылдауға негізделуі. Зар заман поэзиясы әлеуметтік-тарихи ақпарат көзі ретінде ғана емес, идеялық, образдық және эмоциялық тұтастығы бар рухани-эстетикалық құбылыс ретінде оқытылады. Әдістемеде мәтінді бөлшектеп түсіндіруге емес, оның ішкі мағыналық құрылымын, көркемдік жүйесін және авторлық дүниетанымды сезінуге мүмкіндік беретін әдеби талдау тәсілдеріне басымдық беріледі. Бұл оқушының көркем ойлау қабілетін дамытып, әдеби шығарманы тұлғалық тәжірибемен ұштастыра қабылдауына жағдай жасайды.

Диссертациялық зерттеу нәтижесінде қалыптасқан авторлық әдістеме Зар заман ақындары шығармаларын жалпы білім беретін мектепте оқытудың ғылыми негізделген, тәжірибеде тексерілген және бейімделгіш әдістемелік моделі ретінде сипатталады. Ұсынылған авторлық бағдарлама қазақ әдебиетін оқыту әдістемесін жаңғыртуға, ұлттық әдеби мұраны қазіргі білім беру талаптарына сай меңгертудің тиімді жолдарын айқындауға және әдеби білімнің тәрбиелік, дүниетанымдық, рухани әлеуетін толық іске асыруға үлес қосады деген ойдамыз.

Зерттеу барысында ізденуші зерттеу әдістерін негізді таңдай білетін, эмпирикалық деректерді сыни талдай алатын, мектеп тәжірибесімен тығыз байланыста жұмыс істейтін маман ретінде қалыптасты.

Жоғарыда айтылғандарды тұжырымдай отырып, философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған Жанат Аметханның «Зар заман ақындары шығармаларын жалпы білім

берétін мектепте жаңаша оқыту жолдары» тақырыбындағы диссертациясы Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған талаптарға толығымен сәйкес келетін, ғылыми жаңалығы мол, теориялық, тәжірибелік маңызы бар «Дәрежелер беру қағидалары» белгілеген талаптарына сәйкес орындалған, академиялық сауаттылығы жоғары, аяқталған жұмыс дей келе, диссертацияны қорғауға ұсынуға болады деп есептеймін.

Жұмыс барысында ізденуші зерттеу әдістерін дұрыс таңдай білетін, мектеп тәжірибесімен тығыз байланыста жұмыс істейтін, деректерді сыни бағалай алатын маман ретінде көрінді.

Ғылыми кеңесші,
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Филология факультетінің деканы,
педагогика ғылымдарының докторы,
профессор **А.А. Сатбекова**